УДК

Пікельна В.С., Криворізький державний педагогічний університет

Пекельна Валерія Семенівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і методики трудового та професійного навчання Криворізького державного педагогічного університету. Напрямок в науковій роботі: теорія і практика управління навчальними закладами; теорія і методика моделювання управлінської діяльності; вивчення особливостей, що відбуваються в різних за змістом педагогічних процесах (зокрема, особистісно орієнтований підхід до навчання і виховання).

Розвиток стійкого інтересу учнів до праці на засадах особистісно орієнтованого підходу

Стаття присвячена проблемі розвитку стійкого інтересу учнів до праці як основі формування в них творчих здібностей та розвитку потреб до творчої діяльності. Певною мірою розкриваються педагогічні можливості особистісно орієнтованого підходу до навчання і створення умов для запровадження названого підходу в практику проведення уроків праці, визначаються механізми взаємозв'язку психічних і педагогічних процесів, що відбуваються на засадах особистісно орієнтованого підходу.

The article deals with the problem of development of pupils' stable interest in work as the grounds for forming their creative abilities to creative activity. The author reveals some pedagogical possibilities of personality – centered approach in the process of training and creating some conditions for realizing the approach in the practice of handicraft lessons.

Який би зміст сучасного законодавчого документа про освіту ми не почали аналізувати, то в кожному зазначено: одним з гостро актуальних завдань сучасної педагогічної теорії і практики є розвиток творчих здібностей шкільної молоді. Виявлено, що успішний розвиток творчих здібностей школярів залежить від низки достатньо відомих педагогам умов, але не є секретом те, що розвитку творчих здібностей учнів сприяють певні стимули і мотиви. Проте, на жаль, досить часто стикаєшся з фактом, коли педагоги (вчителі, вихователі, керівники гуртків) не чітко усвідомлюють сутність практичних прийомів роботи у процесі стимулювання і мотивації діяльності учнів.

Стимулом стародавні греки називали ціпок з гострим кінцем, яким поганяли уперту тварину, щоб вона виконувала певну роботу. Саме цей абстрактно-уявний "ціпок" прийшов у науку і практику як наукове поняття під назвою "стимул". Саме він є ще зовнішнім збудником для будь-якої людини, яка не за власним бажанням, а за примушенням виконує певну роботу.

Мотив – навпаки, це внутрішнє збудження до певної діяльності, коли людина за власним бажанням виконує роботу. Саме тому до мотивів відносять: цілеспрямованість людини (праг-нення досягти свідомо поставлену мету); бажання; любов; допитливість; зацікавленість; стійкий інтерес; професійний інтерес; життєву потребу. Найбільш вагомим мотивом навчальної діяльності учнів є пізнавальний інтерес. В психології, педагогіці доведено, що примусове навчання, примусова діяльність (в школі, у позашкільному закладі, в сім'ї, у неформальному спілкуванні в часи дозвілля) не має тієї сили в освіті, яку набуває пізнавальна

діяльність школярів на засадах розвинутого пізнавального інтересу. До числа найперших стимулів відносились фізичні покарання, згодом – виникли заохочення. В навчальних закладах до стимулів відноситься насамперед: оцінка, похвала, ласкавий погляд, різні нагородження (від "Дошки пошани" до медалей по закінченні школи, призові місця в різних конкурсах тощо). При наявності професійної педагогічної майстерності вчитель (вихователь, керівник гуртка) поступово має переводити стимул в мотиви, оскільки тільки якісно сформовані мотиви будь-якої діяльності спроможні стати основою розвитку творчих здібностей учнів. Саме тому формування в дітей стійкого інтересу до певного виду діяльності у навчальних закладах є однією з гостро актуальних проблем педагогічного сьогодення.

Визнано, що тільки педагог-майстер вміє переводити стимули діяльності в мотиви. Проте необхідно знати про одну педагогічну умову, яка сприяє успішному зазначеному вище переходу. Саме такою умовою є вміння педагога використовувати особистісно орієнтований підхід у навчально-виховному процесі.

Такий підхід є досить ефективним при навчанні учнів технічній і обслуговуючій праці.

Відомо також яку роль в розвитку особистості грає: технічна і художня ручна праця, безпосередня участь школярів у діяльності художніх колективів, бажання учнів особисто творити художні вироби, брати особисту участь у виставках, олімпіадах, оглядах і таке інше. Розвиток творчих здібностей учнів у різних видах діяльності, яка організується в навчальних закладах, відбувається більш успішно на засадах особистісно орієнтованого підходу.

У Законі України "Про освіту" визначена мета освіти, в якій зазначено, що це не тільки виховання всебічно розвинутої особистості, але й формування соціально активної творчої особистості.

Розкриваючи особливості творчої діяльності школярів, В.О. Сухомлинський писав з цього приводу: "Творчість дітей – своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоутворення, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність неможливо охопити якимись правилами, єдиними і обов'язковими для всіх" [5, с. 54]. Одночасно достатньо відомий і такий його вислів, який став сьогодні педагогічним афоризмом: "Розум дитини знаходиться на кінчиках її пальців". Тому доцільно зазначити ще одну рису юного творця: майже "ніжна обережність", з якою торкається учень "кінчиками пальців" до виробу. Відомо, що мета роботи – це вже є результат, але поки що в ідеалі. Навіть важко уявити собі, яким "творчим горнилом" стає мислення дитини, коли вона подумки самостійно вирішує поставлені перед собою завдання. Але висококваліфікований педагог має побачити, відчути "сполохи" творчого мислення (особливо, коли учень займається ручною технічною (або обслуговуючою) працею. На жаль, не орієнтуючись на особистість, учитель не завжди вміє помітити момент, коли творчий пошук вже розпочався. Необхідно знати, що прояв творчих здібностей учнів інколи мають мало примітні риси, але досвідчений педагог повинен їх помітити. Йдеться про уважне спостереження за школярами, коли вони працюють. Найпершою рисою буде саме інтерес учня до роботи, захопленість якою легко помітити.

Такий могутній мотив діяльності, як інтерес до праці, який спостерігається інколи на уроках, дозволяє зрозуміти нахили, уподобання особистості, її прагнення. Але інтерес буває короткочасним і буває довгочасним. Особистісно орієнтований підхід дозволяє помітити характер інтересу до праці.

Коли з'являється стійкий інтерес, школяра дуже важко відірвати від його роботи. Якщо вчитель праці, керівник гуртка (центру, об'єднання) спостерігає описану "картину", він має знати: перед ним особистість, яка займається творчістю. Цей момент не можна загубити, не можна чекати, коли перед педагогом з'явиться яскрава обдарованість. Необхідно допомагати, поступово виявляти, розвивати їх здібності і постійно включати в активну творчу діяльність учнів. Саме це – одне з основних положень особистісно орієнтованого підходу, яке потребує серйозної педагогічної уваги, бо саме в самостійній діяльності учнів починає ефективно розвиватися гнучке мислення, яке є основою розвитку інтересу і творчих здібностей будь-якого школяра.

Наступною педагогічною умовою успішної реалізації особистісно орієнтованого підходу до розвитку творчих здібностей школярів, тісно пов'язаних з розвитком інтересу до певного виду діяльності, є їх прагнення до спільного успіху у співпраці з педагогом та відчуття спільних радощів від здобутого результату. За такою умовою формується "стійкий інтерес", завдяки якому відбувається поступове становлення особистості відповідно до його нахилів та інтелектуальних потреб.

Сьогодні розробляються і впроваджуються в педагогічну практику значна кількість різних діагностичних методик для оцінки рівня розвитку пізнавального інтересу учнів та їх творчих здібностей. Результатом використання таких методик є розподіл всіх школярів на "здібних" і "малоздібних". Проте вчені

стверджують, що у більшості випадків "малоздібні" школярі – це ті, чиї здібності ще "не затребувані". Педагоги ще не розкрили їх творчі можливості, а скоріше: не зуміли розкрити (тобто не створили необхідних умов, за яких вони успішно розвиваються) мотиви учнів до певних видів діяльності, тобто не сформували стійкий інтерес. Формування стійкого інтересу до технічної (або художньої) творчості визнано на сучасному розвитку вітчизняної та зарубіжної освіти однією з головних проблем.

Дослідниками виявлена позитивна роль творчої діяльності щодо впливу її на розвиток пізнавальних інтересів. Тобто існує прямий і зворотний зв'язок між: мотивами творчої діяльності та її змістом; розвитком допитливості учнів та розвитком гнучкого мислення; розвитком пізнавального інтересу і розвитком дослідницької активності; творчою працею і спрямованістю на раціоналізацію і винахідництво. Названі процеси між собою безпосередньо й органічно пов'язані, але залучення учнів до творчої діяльності сприяє, в свою чергу, формуванню соціально цінних якостей особистості. Йдеться про формування працелюбності, відповідальності, поваги до людей праці, вихованню естетичних почуттів, поглядів, ідеалів, смаку, потреб тощо. Але досягнення необхідних результатів безпосередньо залежить від особистісно орієнтованого підходу.

Сьогодні перед загальноосвітньою школою і позашкільними закладами поставлені досить складні завдання, але в узагальненому вигляді їх можна сформулювати так: підготовка до життя і діяльності людей активних, здатних до творчого розв'язання особистості і професійних проблем; людей, здібних діяти в нестандартних умовах і приймати рішення, за які нести повну відповідальність; навчити школяра мислити гнучко, оперативно, творчо тощо. Разом з тим існує аксіоматична істина про те, що творчі здібності людини здобувають ефективний розвиток у спільній діяльності та спілкуванні з іншими учнями за інтелектуальними інтересами (одночасно розвивається воля, позитивні емоції, мотиви діяльності можуть перейти в життєві потреби).

Педагог має допомогти учню в розвитку організаційних здібностей, оскільки творча діяльність успішно розвиваються в учня за умови такої сформованої якості особистості, як самоорганізація. Не менш важливою є і така якість людини, як любов до праці. Педагогічний досвід дозволяє стверджувати, що виховання цієї якості, з одного боку, є життєво необхідним, з іншого – виховання працелюбності є досить складним процесом. Проте без наявності працелюбності, як якості особистості, неможливо говорити про успішний розвиток інтересу до праці і творчих здібностей особистості.

Організація творчої діяльності визнана "одвічним гуманістичним принципом". Стверджується, що творча людина відчуває себе дійсно вільною, коли "займається творінням".

Дослідники сьогодні дійшли висновку, що робота із шкільною молоддю потребує впровадження спеціальних індивідуальних програм, що неможливо зробити без особистісно орієнтованого підходу. Реально відчувши "смак" творчої діяльності, школярі починають вірити у власні можливості, відчувають "горизонти людських можливостей", починають усвідомлювати "своє місце" у просторі знань та умінь, здобутих людською цивілізацією.

Стало зрозумілим: щоб успішно розвивати творчі здібності дітей (підлітків, молоді), необхідно створювати педагогічні умови для виявлення їх у ранньому віці. Соціальне значення розвитку творчих здібностей учнів полягає ще і в тому, що захоплення творчою діяльністю (різною за змістом) уберігає школярів від моральної деградації. У творчій діяльності інтерес, захоплення, радість від здобутого успіху – стають головними рушійними силами у становленні особистості.

Коли педагог ставить завдання у навчанні і вихованні учнів безпосередньо пов'язані з розвитком їх творчих здібностей, він має обґрунтувати ті критерії, за якими буде оцінювати рівень здобутих результатів. Досить часто до таких критеріїв відносять якість зробленого виробу (якщо йдеться про технічну або художню працю). Виріб має бути гарним (йдеться про дизайн його зовнішнього вигляду), не повинен мати найменших дефектів, сприйняття його має надавати естетичну насолоду тощо. Але хіба не зрозуміло, що такий виріб може зробити висококваліфікований виконавець, який не являється творчою особистістю і виконує роботу за зразком. У такому виробі немає нічого оригінального, власний фантазійний простір виконавця – незначний, мислення – негнучке і процес творення – відсутній.

Саме тому до критерію, який дозволяє оцінити творчу роботу учнів, необхідно віднести уміння школяра пропонувати виконання виробу "за власним задумом", оскільки це дозволить певною мірою виявити зацікавленість школяра роботою та рівень його власних досягнень.

Особистісно орієнтований підхід формує потребу відкритого спілкування педагога з учнем, спільного обговорення "учнівських проектів" (індивідуальних і колективних), проведення дискусій щодо оригінальності виконаних виробів, планування оригінальних

експериментів з матеріалом, з якого будуть вироблятися учнівські "шедеври". Педагог повинен створити умови, за якими школяр має спробувати свої можливості в різних видах прикладного мистецтва. Доцільно порекомендувати педагогам ознайомитись з досвідом І.П. Волкова – вчителя праці, досвід якого широко розповсюджувався. Педагог досить давно реалізує у своїй діяльності особистісно орієнтований підхід. Він досить давно створив кабінет творчості, в якому учні мають можливість працювати в різних видах технічної і художньої діяльності з метою випробування своїх творчих можливостей. Саме в кабінеті творчості відбувається "чудо" – захоплення роботою; починає відчуватися "радість успіху", розвивається фантазійне сприйняття оточуючого світу і таке інше. Найголовнішим в цьому процесі є те, що відбувається духовне ставлення особистості. Таке усвідомлення наслідків розвитку стійкого інтересу школярів до творчої праці дозволяє формувати духовні стосунки між учнями і дорослими.

Творчість завжди пов'язана з пошуком, з необхідністю розвитку просторового, фантазійного мислення, але в основі цих психічних процесів має залишатися стійкий інтерес до роботи. Педагоги повинні вивчати і знати специфіку інтересів, оскільки останні можуть бути поверховими і ситуаційними. Але тільки стійкі інтереси захоплюють учня, розвивають пристрасть до праці і при досягненні успіху роблять людину щасливою.

Чому мотиви так важливі для творчої діяльності? Бо саме вони "задають направленість" у сприйнятті оточуючої природної і соціальної дійсності, розвивають вже згадуване нами "гнучке мислення", пам'ять, уміння критично мислити, робити висновки тощо. Цінним є і те, що розвинутий інтерес до праці сприяє вихованню сильної волі, що вкрай необхідно творчій людині.

У ранньому віці у дитини інтересів багато, але вони "аморфні". При поступовому, цілеспрямованому управлінні процесом їх розвитку вони стають стійкими і людина навчається управляти власною поведінкою і своєю діяльністю. Інтерес виступає і важливою особистісною характеристикою учня, оскільки зміст інтересу дозволяє педагогам висловлювати певні судження про якості особистості.

Існує ще одне досить важливе положення: розвиток особистості (в тому числі розвиток її творчих здібностей) відбувається лише тоді, коли діяльність педагога (її зміст, організація роботи, характер спілкування тощо) відповідає потребам учнів. Інтересами можна управляти, а потребами майже "ні". Разом з тим перетворення індивідуальних потреб особистості в постійно збуджуючий мотив діяльності активізує процес нарощування

Література

1. Освітні технології / За ред. О.М. Пєхоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
2. Пікельна В.С. Розвиток духовної особистості в умовах гуманізації освіти // Розвиток особистості в системах трудової і професійної підготовки молоді. – Кривий Ріг: І.В.І., 2002. – С. 4-9.
3. Радул В.В., Михайлов О.В., Краснощок І.П., Кушнір В.А. Соціально-професійне ставлення особистості / За ред. В.В. Радула. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2002. – 263 с.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. – К.: Радянська школа, 1988. – 310 с.